

SOCIALINIS RELIGIJOS VAIDMUO FEODALINĖJE VISUOMENĖJE

Suirus vergovinei Romos imperijai, feodalinis susiskaldymas sudarė palankias sąlygas katalikų bažnyčios viešpatavimui. Jokia kita visuomeninė institucija neturėjo tokios įtakos Europoje, kaip bažnyčia, kuri ištisus šimtmečius buvo pats stambiausias feodalias. Monarchiniu principu organizuota, feodaliniais pagrindais tvarkanti savo ūkį bažnyčia valdė ne tik didžiąją dalį materialinių visos Europos turtų, bet drauge visiškai pajungė ją dvasiškai. Kaip vaizdžiai yra pasakęs vokiečių filosofas V. Vindelbandas, „viduramžių hierarchija įgyvendino Platono valstybę tuo, kad vietoj filosofo pastatė dvasininką“¹. Feodalinės valstybės kūrėsi ir vėl iširdavo, kovodamos tarpusavyje, tuo tarpu bažnyčios įtaka vis didėjo. Europoje nebuvo jėgos, kuri būtų galėjusi pasipriešinti šiai įtakai. Bažnyčios pranašumas prieš valstybę ir žemiškuose reikaluose buvo iškeltas kaip pagrindinė dogma.

Straipsnyje daugiausia liečiami XII ir XIII amžių laikotarpis, kada popiežiaus ir bažnyčios valdžia buvo pasiekusi savo galybės viršūnę, pagrindai, kuriais buvo remiamas jų viešpatavimas.

Bažnyčia paskelbė savo pranašumą prieš valstybę, ir pati save ėmė vadinti aukščiausiu žemiškuoju dievo kūrinium, kuriam turi būti pavaldūs visi kiti jo tvariniai. Vienas iš žymiausių katalikų bažnyčios tėvų, Augustinas, savo veikale „De civitate Dei“ rašė: „Bažnyčia yra Kristaus kūnas“².

Popiežiaus pranašumą prieš pasaulietinę valdžią Inokentijus III (1198—1216) išreiškė šiais žodžiais: „(. . .) kaip mėnulis gauna šviesą iš saulės, karaliaus valdžia savo spindesį įgyja iš popiežiaus“³. Augustino, iki XIII a. buvusio pagrindiniu bažnyčios autoritetu, iškelta

¹ Виндельбанд, История древней философии, СПб., 1908, стр. 176.

² Творения блаженного Августина, епископа Иппонийского, изд. 2-ое, ч. 6, Киев, 1910, стр. 362—363.

³ Cit. iš P. Ю. Виппер, История средних веков, М., 1947, стр. 237.

bažnyčios pranašumo prieš valstybę idėja Tomo Akviniečio raštuose dar labiau pabrėžiama ⁴.

Visuomenei, su griežtai nustatytais luominėmis pertvaromis bei skirtingais ekonominiais ir socialiniais interesais, vien prievartos priemonės daugumos išnaudojamųjų atžvilgiu buvo nepakankamos. Kad ši dauguma leistųsi išnaudojama, ji turėjo pripažinti teisinga esamą socialinę santvarką. Tačiau tokiam pripažinimui nebuvo aiškaus žemiško pagrindo. Kad galėtų vykti gamyba ir visuomenė galėtų egzistuoti, yra reikalingas visų visuomenės narių interesų bendrumas. Tačiau klasinėje visuomenėje šis interesų bendrumas išnyksta kartu su jos atsiradimu. Kadangi tikrovė nedavė pagrindo interesų bendrumui įrodyti, tas pagrindas turėjo būti sukurtas fantazijoje. Šiuo požiūriu krikščionybės atsiradimas suprantamas kaip būtinas reiškinys. Viduramžiai, kaip rašė F. Engelsas, „nepažino jokios kitos ideologijos formos, kaip tik religiją ir teologiją“ ⁵. Krikščionybė paskelbė visų visuomenės narių, nepaisant luominių skirtingumų, lygybę prieš dievą. Nesant realios lygybės žemėje, ji buvo atrasta krikščionybėje, kur žemiškasis gyvenimas tapo tiktai pasirengimu „tikrajam“, dangiškajam gyvenimui. „Visa viltis yra pomirtinio gyvenimo palaima“ ⁶,— rašė Augustinas „Išpažintyje“. Jei žemėje luominės privilegijos suteikia feodalams ir dvasininkams teisę išnaudoti visuomenės daugumą, tai tokia yra dievo valia. Turėdami skirtingas teises ir pareigas, visi visuomenės nariai yra lygūs prieš dievą, nes visi vykdo jo valią. Dievas yra pagrindinė visų daiktų priežastis.

Augustinas iškėlė idėją, kad bažnyčia yra šventa, išganyką teikianti institucija. Viduramžiais šios idėjos buvo laikomasi kovoje už pasaulietinį bažnyčios viešpatavimą, ja buvo pateisinamas susidorojimas su eretikais ir visiškas moralinis bei dvasinis žmonių pajungimas. Mūsų laikų krikščionybės apologetas R. Somas Augustiną laiko Vakarų pasaulio išvaduotoju: „Augustino teologija padarė neįkainojamą paslaugą Vakarų pasauliui, jam vaduojantis iš intelektualinio Rytų despotizmo“ ⁷. Ši teologija, būdama viduramžių feodalizmo ideologija, ekonominius ir socialinius santykius vaizdavo kaip natūralius, dievo duotus santykius. Ji galėjo būti priimta todėl, kad tikrosios priežastys, vertusios laikytis šių

⁴ Г. Эйкен, История и система средневекового мирозозерцания, СПб., 1907, стр. 348—349.

⁵ К. Марксas, F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. II, V., 1950, p. 341.

⁶ Творения блаженного Августина, изд. 2-е, ч. 1, Киев, 1901, стр. 174.

⁷ Rudolf Sohm, Outlines of Church History, Boston, 1958, p. 73.

santykių, buvo nežinomos. Kuo mažiau luominių pertvarų suskaldytą visuomenę jungė ekonominiai interesai, tuo labiau ją turėjo jungti ideologija. Religinė ideologijos forma būdinga visiems viduramžiams, nes feodalinės visuomenės socialinio teisingumo principų motyvavimas buvo išimtinai religinis. „Mano nelaimių istorijoje“ P. Abeliaras rašė: „(. . .) kadangi viskas vyksta pagal dievo apvaizdą, tai tegu kiekvienas tikintysis bet kurioje nelaimėje guodžiasi bent tuo, kad dievo malonė niekada ir nieko neleidžia priešingo savo nustatymams, ir, kad ir kas bloga atsitiktų, ji viską atveda į geriausią pabaigą. Dėl to gi teisingai visais atvejais kreipiamasi į dievą žodžiais: „Tebūnie tavo valia!“⁸

Pasaulėžiūra, kurios formavimas buvo dvasininkų rankose, buvo grynai teologinio pobūdžio. Dvasininkų įtaka viduramžių visuomenei buvo tokia didelė, kad „. . . bažnyčios dogmos tuo pačiu metu pasidarė ir politinėmis aksiomomis, o biblijos tekstai kiekviename teisme įgavo įstatymo galią“⁹, — pažymi F. Engelsas. Kadangi katalikų bažnyčia laikė save paties dievo įsikūnijimu, tai suprantamas ir jos reikalavimas, kad jai turi paklusti visi žemiškieji dievo kūriniai. Jei karalius turi visas teises, „tad daug labiau teisių turi dievas, visų kūrinių valdovas, kurio įsakymus reikia vykdyti be jokio svyravimo! Nes, kaip žmonių bendruomenės valdytojų eilė mažesnis turi klausyti didesniojo, taip dievo turi klausyti visi“, — rašė Augustinas¹⁰.

Krikščionybės iškelta dievo karalystės idėja buvo pasaulietinio ir dvasinio bažnyčios viešpatavimo idėja.

Dvasinis bažnyčios viešpatavimas viduramžių Europoje buvo visapaimantis, nes mokslas ir švietimas buvo dvasininkų rankose. Visa tai, kas prieštaravo bažnyčios mokymui, buvo atmesta arba sunaikinta. Krikščioniškasis religingumas buvo nesuderinamas su pasaulietine kultūra, todėl ji buvo pakeista dieviškais bažnyčios nurodymais ir mokymu. Kalbėdamas apie antikinį mokslą, Augustinas išdėstė ankstyvųjų viduramžių krikščionybės požiūrį į jį. „Išpažintyje“ jis rašė: „(. . .) nelaimingas yra žmogus, kuris visa tai (antikinę filosofiją. — E. G.) žino, o Tave (dievo. — E. G.) nepažįsta; priešingai, laimingas, kuris Tave pažįsta, nors anų dalykų ir nežinotų“¹¹. Antikai būdingą žinojimą viduramžiai pakeitė tikėjimu. Dvasininkai buvo vienintelė apsišvietusi visuomenės dalis. Kadangi, kaip rašė F. Engelsas, „bažnyčios dogma buvo bet kurio mąstymo

⁸ Петр Абелиар, История моих бедствий. М., 1959, стр. 59.

⁹ F. Engelsas, Valstiečių karas Vokietijoje, V., 1962, p. 33.

¹⁰ Šv. Aurelijus Augustinas, Išpažinimai, Kaunas, 1933, p. 92.

¹¹ Ten pat, p. 141.

išeities taškas ir pagrindas“¹², tai gamtos mokslai, filosofija ir teisė turėjo būti suderinti su šiomis dogmomis ir tarnauti bažnyčios mokymui. Bažnyčios mokymas buvo bet kurio žinojimo pagrindas, todėl buvo galimas tik šio mokymo nustatytas pasaulio ir žmogaus gyvenimo supratimas. Visos kitos protinės veiklos sritys tapo pagalbinėmis teologijos šakomis.

Bažnyčia nepripažino laisvo mokslinio tyrinėjimo teisės, neigė asmeninę žmogaus proto laisvę, remdamasi tuo, kad tik jos nustatytos dogmos yra vienintelė galima tiesa. Visa, kas bent kiek galėjo pakenkti bažnyčios viešpatavimui ar griauti jos nustatytą požiūrį į pasaulį ir žmogaus gyvenimą, turėjo būti besąlygiškai atmetama. Todėl iš antikinės civilizacijos išliko daugiausia tai, kas buvo suderinama su bažnyčios mokymu ir atitiko naujus feodalinio viešpatavimo santykius. Pasaulietinis mokslas, nepriklausomas nuo religijos, paskelbiamas priešišku bažnyčiai ir valstybei. Antikinę filosofiją Augustinas vadino tuščiais bepročių, žinančių tik kūno poreikius, ginčais, kuriuose nėra nė pėdsako tikėjimo ir pamaldumo. Ji visiškai nereikalinga, net pražūtinga sielos išganymui¹³.

Dievo karalystėje nepakenčiama bet kokia kita, ne bažnyčios priimta nuomonė, todėl filosofams negali būti jokios tolerancijos, teigia Augustinas veikale „De civitate Dei“: „(. . .) tartum dievo karalystėje jus galėtų ramiai pakesti, nesiimant prieš juos jokių priemonių, panašiai kaip sumišimo karalystėje¹⁴ pakenčia pas save filosofus, skleidžiančius skirtingas ir priešingas nuomones!“¹⁵ Bažnyčia reikalavo ne vien išorinio paklusnumo, o visiškos dvasinės priklausomybės, atsisakymo nuo savų pažiūrų ir įsitikinimų. Dievas „ir pačius filosofus, kada jie tampa krikščionimis, (. . .) priverčia pakeisti ne rūbus ir gyvenimo būdą, visiškai netrukdančius religijai, o klaidingas dogmas“¹⁶,— rašė Augustinas. Bet koks prieštaravimas „teisingoms“ dogmoms buvo negailestingai persekiojamas.

XII amžius — tai buržuazijos gimimo amžius, išsivaduojamosios kovos iš feodalinės priespaudos epochos pradžia. Šiame amžiuje prasidėjo rimta kova tarp bažnyčios ir laisvųjų mąstytojų Prancūzijoje. Pirmieji mąstytojai nepulė visuotinai priimtų tikėjimo dogmų, jie tik teigė, kad protas gali įrodyti arba paneigti šias dogmas, jeigu jos nepakankamai pa-

¹² K. Marksas, F. Engelsas, Apie religiją, V., 1958, p. 223.

¹³ Šv. Aurelijus Augustinas, Išpažinimai, p. 234—237.

¹⁴ Taip čia vadinama pagoniška Romos imperija.

¹⁵ Творения блаженного Августина, изд. 2-ое, ч. 6, стр. 85.

¹⁶ Ten pat, p. 142.

grįstos, kad autoritetas, kuriuo jos remiasi, ne visada yra pakankamas. J. S. Erigena, J. Roscelinas, P. Abeliaras buvo pirmieji, iškėlę žmogaus proto, minties, tyrinėjimo ir svarstymo teisę.

Petro Abeliaro (1079—1142) ginčai su Bernardu iš Klervo, o po to Saasono ir Sano visuotiniai bažnyčios susirinkimai, pasmerkę jo mokymą, akivaizdžiai parodo feodalinės bažnyčios pažiūrą į minties, tikėjimo laisvę. Laisvas tikėjimo dogmų interpretavimas sukėlė oficialiosios bažnyčios susirūpinimą. Pats šių dogmų interpretavimo metodas kėlė grėsmę bažnyčios autoritetui. Abeliaro iškelti reikalavimai buvo suprasti kaip siekimas griauti tikėjimą, nors pats jis nebuvo religijos priešas ir skelbė, kad jo tikslas — tikėjimą pagrįsti protu. F. Engelsas pastebėjo, kad „Abeliarui svarbiausia — ne pati teorija, o priešinimasis bažnyčios autoritetui“¹⁷. Pripažinęs, kad protas gali suprasti tikėjimo tiesas, jis atskleidė proto ir tikėjimo prieštaravimus ir teigė, kad tikėjimas turi būti pagrįstas proto išvadomis. Jeigu žmogaus protas yra dievo dvasios dalis, tai tikėjimo tiesas jis gali suprasti pats be dvasininkų tarpininkavimo. Abeliaro teorija neperžengė feodalinės katalikų bažnyčios ideologijos ribų. Tačiau pats mėginimas šią ideologiją pakeisti, atnaujinti buvo sutiktas priešiška. Tai buvo tarsi atgarsis to pasipriešinimo bažnyčios autoritetui, kuris kilo XI—XII a. Prancūzijoje. K. Marksas rašė, jog „idėjinis judėjimas (...) rodo, kad giliai apačiose vyksta bruzdėjimas. Protai visada susiję nematomomis gijomis su liaudies kūnu“¹⁸.

Parodęs nenuoseklumus ir prieštaravimus, aptinkamus bažnyčios tėvų ir vėlesniųjų krikščionių rašytojų raštuose, Abeliaras iškėlė reikalavimą, kad tikėjimo tiesos būtų aiškinamos protu, ir ten, kur kyla abejonų, protui būtų suteikiama pirmenybė¹⁹.

Bažnyčios skelbiamos tiesos buvo šventos ir nepajudinamos, kaip šventa ir nepajudinama buvo bažnyčios galia. Abeliaras buvo vienas iš pirmųjų, pradėjusių klibinti jas, nors pats tokio tikslo neturėjo. Laiške kardinolui Gvidui de Kastelui Bernardas, Klervo vyskupas, rašė: „(...) naudinga, kad tas, kurio lūpos pripildytos piktžodžiavimo, kartėlio ir klastos, būtų pasmerktas nutilti“²⁰. Ir iš tiesų Abeliaras buvo priverstas nutilti. „Ir mes pasmerkėme jį kaip eretiką amžinai tylėti. Ir mes manome, kad visi jo suklydimų pasekėjai ir gynėjai turi būti pašalinti

¹⁷ Архив К. Маркса и Ф. Энгельса, т. X, Л., 1948, стр. 300.

¹⁸ К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные письма, М., 1953, стр. 256.

¹⁹ Петр Абеляр, История монахов бедствий, стр. 101.

²⁰ Ten pat, p. 137.

iš tikinčiųjų bendrijos ir surišti atskyrimo pančiais“²¹,— toks buvo popiežiaus Inokentijaus II sprendimas.

Formuojantis naujiems ekonominiams santykiams, bažnyčios nustatytos ribos darėsi per siauros ir intelektualinėje srityje. Anksčiau iš arabų atėjusi Aristotelio filosofija su aiškiai materialistine interpretacija pagrindė eretines pažiūras. Kai vis labiau buvo keliama mintis, jog tikėjimo tiesos prieštarauja proto įrodymams, reikėjo tas tiesas racionaliai pagrįsti. Šį darbą atliko Tomas Akvinietis, visiškai pritaikęs Aristotelio filosofiją teologijai. Po Augustino T. Akvinietis buvo pats žymiausias bažnyčios autoritetas, davęs katalikų teologijai filosofinį pagrindą. Pripažindamas, kad mokslas turi didelę reikšmę krikščionybei kovoje su pagonimis, eretikais ir filosofais, Akvinietis laikė nuodėmingu bet kokį pažinimą, kuris neveda į dievo pažinimą. Protas jo pripažįstamas tiek, kiek jis padeda geriau suprasti tikėjimo dogmas. Teologijos santykį su kitais mokslais Akvinietis nusakė veikale „Summa theologiae“: „Šis mokslas (teologija) gali kai ką paimti iš filosofinių disciplinų, bet ne todėl, kad jaustų tokį būtinumą, o tik didesniame jos dėstomų teiginių supratimui. Juk savo pagrindinius teiginius ji paima ne iš kitų mokslų, o betarpiškai iš dievo per apreiškimą. Be to, ji neseka kitais mokslais, kaip aukštesniais jos atžvilgiu, bet kreipiasi į juos, kaip į pavaldžias jai tarnaites (...).“²² Protas turėtų pripažinti fizinio pasaulio amžinumą ir begalinį priežasčių ir pasekmių keitimąsi, jeigu iš apreiškimo nebūtų žinoma, jog pasaulis yra dievo sukurtas. Tikėjimo tiesos išeina už žmogaus proto ribų, bet dėl to tik dar labiau išryškėja jų dieviška kilmė. Jos padeda pažaboti pernelyg dideles žmogaus proto pretenzijas²³.

Proto paskirtis yra tikėjimo tiesų aiškinimas, o teologija — mokslas, kuriam turėjo tarnauti visi kiti mokslai. Visa, kas peržengė teologijos nustatytas ribas, buvo pripažįstama erizija, verta moralinio ir fizinio pasmerkimo. Dėl to suprantama, kodėl visą gyvenimą buvo persekiojamas Rodžeris Bekonas, tik prieš mirtį išėjęs iš kalėjimo, kodėl pranciškonas Viljamas Okamas, pabėgęs nuo popiežiaus baudmės, buvo atskirtas nuo bažnyčios ir prakeiktas. Lėtas gamybinių jėgų vystymasis, sąlygojęs ilgą feodalinių gamybinių santykių egzistavimą, atsispindėjo to meto filosofijoje, kur, nepaisant visaapimančio teologijos viešpatavimo, vyko kova už proto teisę tirti tikrovės objektus ir joje vykstančius pro-

¹² Ten pat, p. 153.

²² Из произведений Фомы Аквинского. Ю. Боргош, Фома Аквинский, М., 1966, стр. 168.

²³ Ten pat, p. 200.

cesus, už minties laisvę. Kaip ir bet kuri filosofija, būdama savo epochos produktas, viduramžių scholastika atspindėjo feodalinės visuomenės prieštaravimus.

Visi viduramžiais vykę socialiniai sąjūdžiai turėjo religinį atspalvį. Klasių kova reiškėsi religinių sektų bei erezijų plitimu. Religinė viduramžių ideologija išreiškė viešpataujančio feodalų ir aukštųjų dvasininkų luomo interesus, tačiau, greta to, ekonominiai bei socialiniai žemutinių visuomenės sluoksnių — miestiečių ir valstiečių — siekimai turėjo taip pat religinį apvalkalą. Feodalinei bažnytinei spaudai buvo priešpastatoma apaštalų laikų krikščionybė, buvo reikalaujama bažnyčios turto sekularizavimo, vienuolynų, dvasininkų luomo panaikinimo. Jeigu miestiečiai daugiausia kovojo prieš tai, „kas bažnyčioje brangiai kainavo“²⁴, tai valstiečių ir plebėjų erezijos, beveik visada išsiliedamos į sukilimus, reikalavo ir esamų socialinių santykių pakeitimo. Jie „reikalavo atkurti pirmykštės krikščioniškosios lygybės santykius tarp religinės bendruomenės narių, taip pat pripažinti šią lygybę kaip normą ir pilietiniame gyvenime. Iš „dievo vaikų lygybės“ (...) išvesdavo pilietinę lygybę ir dalinai net turto lygybę“²⁵.

Krikščionių bažnyčia, savo dievą paskelbusi vieninteliu tikru dievu ir savo tikėjimą vieninteliu teisingu tikėjimu, nepripažino jokios tolerancijos jokiam kitam kultui. Ši netolerancija darosi suprantama, kai prisimename, kad feodalius gamybinius santykius bažnyčia apgaubė šventumo aureole, o bet koks mėginimas juos griauti buvo apvelkamas taip pat religiniu rūbu. Už religinės kovos slėpėsi socialinė kova. Išties tūkstantmečių Europoje viešpatavusi katalikų bažnyčia visomis priemonėmis gynė savo dogmas, nepripažindama jokio pakantumo kitokiai pasaulio koncepcijai, negu jos nustatyta, gynė savo pačios padėtį, esančią socialinę santvarką, paskelbdama ją dievo duota. Kiekvienas žingsnis mokslo vystymesi, kiekviena laisvesnė mintis buvo pasikėsinimas į bažnyčios visagalybę. Erezijos, kurios dažnai pasireikšdavo ginčais dėl dogmų, buvo įvairių socialinių sluoksnių ir klasinių interesų išraiška. Pakanka paminėti donatistų ereziją (IV a.), virtusią atviru sukilimu Šiaurės Afrikoje, popiežiaus organizuoto kryžiaus žygio numalšintą albigiečių sukilimą XIII a. pradžioje Pietinėje Prancūzijoje, kur gamybinių jėgų vystymasis miestuose pradėjo peržengti feodalizmo rėmus, arba su Džono Viklifo vardu susijusį, prieš Romos bažnyčios viešpatavimą Anglijoje nukreiptą lolar-

²⁴ F. Engelsas, Valstiečių karas Vokietijoje, p. 34.

²⁵ Ten pat, p. 35.

dų sąjūdį, kuriam buvo lemta laimėti, nes karalius ir feodalinė aristokratija buvo suinteresuoti valdyti bažnyčios turtus ir gauti pajamas, išvežamas svetimšalių. Visi šie sąjūdžiai vienaip ar kitaip rėmėsi biblija ir savo interesus išreiškė religine forma. Atrodo, kad kaip tik čia pirmiausia ir reikėtų ieškoti viduramžių bažnyčios nepakantumo kitiems kultams, laisvajai minčiai ir mokslui priežasčių.

Kovai su erezijomis bažnyčia naudojosi valstybės prievartos aparatu, grasino pragaro kančiomis, jeigu žemiškosios rodėsi nepakankamos. Augustinas rašė apie pagoniškuosius kultus, kad jie žada tik amžiną mirtį ir yra žalingi prietarai, neduodą sielos išganymo, todėl paties dievo pranašyste buvę paskelbta, kad turi būti panaikinti visi stabai, jų altoriai ir visa kita, kas susiję su jais. Priešingu atveju, aiškino Augustinas, „⟨...⟩ skaitant apie tai, kas nors galėtų, ko gero, pagalvoti, kad tai mūsų išgalvota“²⁶. Kova su eretikais turi būti negailestinga. Nuolaidumas svetimų nuodėmių ir eretikų atžvilgiu yra tolygus nusikaltimui. Už jį neišvengti dievo bausmės: „⟨...⟩ kentėdami kartu su jais (eretikais.— E. G.) dieviškąsias bausmes, jie (tikintieji.— E. G.) teisingai paragauja šio gyvenimo kartėlio, nes, mėgdami jo saldumą, nepanorėjo padaryti jį karčiu minėtiesiems nusidėjėliams“²⁷. Bažnyčia tam ir įkurta dievo, kad galėtų saugoti žmones nuo nuodėmių ir nesigailėtų nusidėjėlių, pasmerkdamą juos. Žudymas visiškai pateisinamas, jeigu jis vykdomas dievo įsakymu: „⟨...⟩ tuo atveju ne tas užmuša, kuris privalo tarnauti įsakančiajam, kaip kardas tarnauja ginklu tam, kas juo naudojasi. Ir todėl įsakymo: nežudyk — anaipol nepažeidžia tie, kurie karčiau dievo įgaliojimu“²⁸.

Už scholastinės kovos tarp dogmų slėpėsi gyvybiškai svarbūs tarpusavyje kovojančių socialinių sluoksnių interesai. XII—XIII a. erezijos turėjo aiškų antifeodalinį ir antibažnytinį pobūdį. Todėl ir Tomo Akviničio požiūris į jas buvo panašus į anksčiau nurodytą Augustino požiūrį, kuriuo vadovavosi valdantieji luomai. Veikale „Summa theologiae“ jis rašė: „Iškraipyti religiją, nuo kurios priklauso amžinas gyvenimas — daug sunkesnis nusikaltimas, negu padirbinėti pinigus, kurie tarnauja laikinojo gyvenimo poreikių patenkinimui. Taigi, jeigu pinigų padirbinėtojus, kaip ir kitus piktadarius, pasaulietiniai valdovai teisingai baudžia mirtimi, dar teisingiau bausti mirtimi eretikus, jei jie įkaltinami ere-

²⁶ Творения блаженного Августина, изд. 2-ое, ч. 3, Киев, 1906, стр. 232.

²⁷ Ten pat, p. 15.

²⁸ Ten pat, p. 39.

zija. Bažnyčia pradžioje parodo savo gailestingumą, kad sugrąžintų paklydusius į tikrąjį kelią, nes nepasmerkia jų, apsiribodama vienu ar dviem raginimais. Bet jeigu nusikaltęs atkakliai laikosi, bažnyčia, suabejojusi jo atvertimu ir rūpindamasi kitų išganymu, atskiria jį nuo savo prieglobsčio ir perduoda pasaulietiniam teismui, kad nusikaltęs, nu-teistas mirti, apleistų šį pasaulį. Nes, kaip sako šv. Jeronimas, pūvantys organai turi būti nukirsti, o nusūsusi avis pašalinta iš bandos, kad visas namas, visas kūnas ir visa banda neužsikrėtų, nepūtų ir neišmirtų“²⁹.

Spręsti religijos klausimus niekam kitam, išskyrus pačius dvasininkus, nebuvo galima. Pagrįsdama dievo valia esamus socialinius santykius kaip teisingus ir natūralius, bažnyčia kreipėsi į žmogaus sąžinę savo nustatytų dogmų pagalba, visiškai nepalikdama vietos kokiai nors kitai jų interpretacijai. Individualus tikėjimo tiesų svarstymas iš principo buvo neįmanomas, nes bažnyčia, laikydama save paties dievo įsikūnijimu, skelbė jo valią privalomą visiems krikščionims. Prievertos priemonės, naudojamos prieš kitatikius ir eretikus, įgijo jų sielų gelbėjimo nuo amžinosios pražūties prasmę. Pasisavinusi visų religinių klausimų sprendimo teisę, bažnyčia šios teisės nepripažino patiems tikintiesiems. Visuomenėje, kur pagrindinė ideologijos forma buvo religija, negalėjo būti tolerancijos kitos religijos, kitokios pasaulio ir žmogaus gyvenimo koncepcijos atžvilgiu. Tolerancija būtų vedusi tiesiog į šios visuomenės žlugimą. Tokiu atveju ideologija nebūtų atlikusi savo pagrindinės paskirties — įtikinti išnaudojamąsias mases esančių feodalinių gamybinių santykių gerumu ir teisingumu. Idealus ryšys, kuris jungė visuomenę, nepaisant materialinės ir politinės įvairių socialinių sluoksnių padėties, būtų buvęs nutrauktas. Šios priežastys sąlygojo ypatingą religijos ir bažnyčios vietą valstybėje ir valstybės bei žmogaus santykį su religija.

²⁹ Cit. pagal Ю. Боргош, Фома Аквинский, стр. 53.